

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

© 2017 САЗОНЕЦЬ О. М., МИСЬКОВЕЦЬ Н. П.

УДК 658.63:338

Сазонець О. М., Миськовець Н. П. Макроекономічний аналіз екосистемного підприємництва

Метою статті є аналіз стану ведення підприємницької діяльності екосистемних підприємств України (тобто тих, що залучають в господарську діяльність природні екосистеми). Авторами визначено питому вагу підприємств, які можна віднести до екосистемних у загальній кількості підприємств України. Проведено структурно-динамічний аналіз виробництва та реалізації продукції (товарів та послуг) досліджуваного сектора. Проаналізовано товарну структуру експорту та імпорту продукції сільського, лісового та рибного господарства. Визначено товари, які мають найбільшу питому вагу, і розраховано коефіцієнт покриття експортом імпорту в досліджуваному секторі. Проведено порівняльний аналіз динаміки рентабельності екосистемних та інших підприємств України.

Ключові слова: екосистемне підприємництво, експорт, імпорт, прибуток, рентабельність.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Сазонець Ольга Миколаївна – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, академік АГН України, завідувачка кафедри міжнародної економіки, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: o.m.sazonets@nuwm.edu.ua

Миськовець Наталія Петрівна – асистент, кафедра фінансів та економіки природокористування, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: natalia.pawluk77@gmail.com

УДК 658.63:338

UDC 658.63:338

Сазонець О. М., Миськовець Н. П. Макроекономический анализ экосистемного предпринимательства

Целью статьи является анализ ведения предпринимательской деятельности экосистемных предприятий Украины (то есть тех, что привлекают в хозяйственную деятельность природные экосистемы). Авторами определен удельный вес предприятий, которые можно отнести к экосистемным в общем количестве предприятий Украины. Проведен структурно-динамический анализ производства и реализации продукции (товаров и услуг) исследуемого сектора. Проанализирована товарная структура экспорта и импорта продукции сельского, лесного и рыбного хозяйства. Определены товары, которые имеют наибольший удельный вес, и рассчитан коэффициент покрытия экспортом импорта в исследуемом секторе. Проведен сравнительный анализ динамики рентабельности экосистемных и других предприятий Украины.

Ключевые слова: экосистемное предпринимательство, экспорт, импорт, прибыль, рентабельность.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Сазонець Ольга Николаевна – доктор экономических наук, профессор, академик АЭН Украины, академик АГН Украины, заведующая кафедрой международной экономики, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: o.m.sazonets@nuwm.edu.ua

Миськовець Наталія Петрівна – асистент, кафедра фінансів та економіки природопользования, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: natalia.pawluk77@gmail.com

Sazonets O. M., Myskovets N. P. The Macroeconomic Analysis of the Ecosystem-Based Entrepreneurship

The article is aimed at analyzing the entrepreneurial activity of the ecosystem-based enterprises of Ukraine (i.e. those that involve natural ecosystems into their economic activity). The authors have defined share of the enterprises, which can be attributed to the ecosystem-based, in the total number of enterprises of Ukraine. A structural-dynamic analysis of production and marketing of products (goods and services) of the researched sector was carried out. The goods structure of exports and imports of the products of agriculture, forestry, and fisheries was analyzed. The goods that have the greatest share were defined, and the export-import coverage ratio was calculated in the researched sector. A comparative analysis of profitability dynamics of the ecosystem-based enterprises as well as other enterprises of Ukraine was carried out.

Keywords: ecosystem-based entrepreneurship, exports, imports, profit, profitability.

Fig.: 3. **Tbl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Sazonets Olga M. – D. Sc. (Economics), Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Mining Sciences of Ukraine, Head of the Department of International Economics, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: o.m.sazonets@nuwm.edu.ua

Myskovets Natalia P. – Assistant, Department of Finance and Environmental Economics, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: natalia.pawluk77@gmail.com

Підприємництво виконує особливу функцію в економіці та народному господарстві, змістова сутність якої зводиться до оновлення економічної системи, що спричиняє руйнацію традиційних структур і відкриття шляху до перетворень, зрештою стає тією силою, котра прискорює рух економіки по шляху ефективності, раціоналізації, бережливості та постійного оновлення [1]. Екосистемне підприємництво, за нашим розумінням, – це відтворення та використання соціально-екологічних функцій екосистеми, збереження біорізноманіття та отримання при цьому економічних вигід.

Активно підіймається проблема щодо економічного потенціалу України та її можливостей швидкого перетворення в одну з найрозвинутіших країн Центральної та Східної Європи. Саме тому завданням підприємців та державного сектора є виведення показників діяльності господарювання на рівень, коли б вони мали прибутки, а працівники – гідну зарплату, умови праці та відпочинку. Стабільна та налагоджена робота кожного сектора економіки країни залежить від кожного окремого підприємства та ресурсів, які воно використовує.

Динаміку функціонування підприємств вивчають багато вітчизняних учених, а саме: Васильєва О. О., Крачок А. І., Кравченко О. М., Соляник Л. Г., Прийтенко Н. І., Кравчук О., Ярова І. Є., Мішенін Є. В., Мішеніна Г. А., Стасишен М. С. та інші. Проте сучасний стан діяльності підприємств потребує глибоких досліджень для виявлення найгостріших проблем, які знижують їх фінансові, техніко-економічні, екологічні та інші показники. Особливо це стосується галузей та підприємств, що створюють та забезпечують засобами харчування та існування більшість населення. Згідно з цим метою даної статті є комплексний фінансовий аналіз стану ведення господарської діяльності в різних секторах України, та, зокрема, тих, що використовують екосистеми згідно з КВЕД: сільське, лісове та рибне господарство.

Важливим показником економічного розвитку країни є наявність дрібних і великих підприємств, які створюють основу для економічної стабільності та зростання країни в цілому і населення зокрема. Аналізуючи підприємництво України, необхідно відмітити, що до підприємств, які у процесі своєї господарської діяльності залучають природні екосистеми та ресурси, належать підприємства сільського, лісового та рибного господарства. Відмітимо, що частка таких підприємств у загальній кількості їх по Україні протягом досліджуваного періоду 2010–2015 рр. залишається на рівні 11–14% (рис. 1) [2, с. 95].

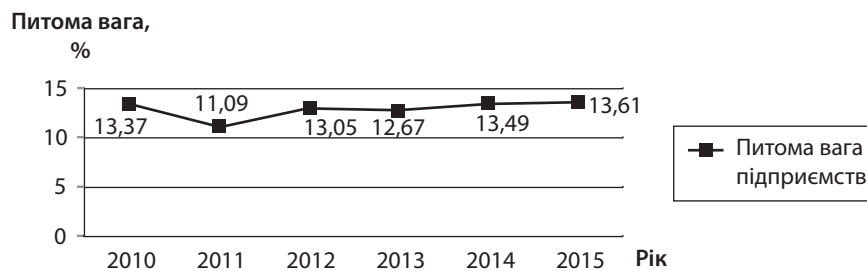

Рис. 1. Питома вага екосистемних підприємств у загальній кількості підприємств по Україні

Слід відмітити, що за досліджуваний період 2010–2015 рр. кількість підприємств сільського, лісового та рибного господарства зменшилася на 3922 одиниці (7,75%). Проте, зауважимо, що за даний період спостерігається зменшення загальної кількості підприємств по Україні на 35426 одиниць, тобто на 10% [2, с. 95]. Відмітимо, що найбільшу питому вагу в загальній частці підприємств сільського, лісового та рибного господарства займають підприємства сільського господарства, а найменшу – підприємства рибного господарства.

Основним показником, який характеризує сільськогосподарську галузь, є виробництво валової продукції – зниження чи підвищення цього показника впливає на діяльність підприємства, рівень його чистого прибутку та ділової активності [3].

Обсяг валової продукції підприємств сільського, лісового та рибного господарств (табл. 1) має чітку тенденцію до зростання. Так, якщо у 2012 р. даний обсяг становив 169236,7 млн грн, то у 2015 р. він зріс до значення 412473,0 млн грн, що у 2,5 разу більше, ніж у

2012 р. і на 139669 млн грн., ніж у 2014 р. Найбільше виробленої продукції було здійснено підприємствами, що займаються сільським господарством, мисливством і наданням пов'язаних із ними послуг. Адаже за досліджуваний період зазначеними галузями було вироблено 95,6–97% усієї продукції сільського, лісового та рибного господарства.

Сільське та рибне господарство належать до найбільш вразливих сфер економіки через сезонність виробництва, високу залежність від погодних умов та цінової ситуації на вітчизняних і світових ринках.

Обсяг реалізованої продукції підприємствами сільського, лісового та рибного господарства у 2012 р. оцінювався в розмірі 150884,3 млн грн і має чітку тенденцію до зростання: у 2015 р. становить 332647,4 млн грн. [2, с. 107].

Аналіз обсягів виробництва та реалізації продукції підприємств сільського, лісового та рибного господарства свідчать про суттєве зростання обсягів виробленої (на 51,2%) і реалізованої (на 69,42%) продукції підприємств у 2015 р. порівняно з 2014 р. Оцінювання продукції за порівняльними індексами цін реалізації продукції сільськогосподарських підприємств (рослинництво та тваринництво) свідчить, що реальне зростання нижче в порівнянні з 2014 р., у 2015 р. становить 54,4% [5]. Однак, відмітимо, що в попередніх роках такого зростання, на жаль, не спостерігалось.

У 2012 р. підприємствами сільського, лісового та рибного господарства було вироблено, але не реалізовано продукції (товарів та послуг) на суму 18352,4 млн грн. А у відносних показниках рівень реалізації становить 89,16% від виробленої продукції. У 2015 р. сума нереалізованої продукції становила 79825,6 млн грн, тобто реалізовано продукції на 12,06% більше, ніж у 2014 р. Таким чином, можна говорити про деяке зростання попиту на продукцію та порівняно ефективнішу організацію системи збуту даного сектора економіки.

Аналізуючи динаміку зростання виробництва та реалізації продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві, необхідно зауважити, що найнижчі показники збуту продукції спостерігаються в рибному господарстві (рис. 2). Виробленої продукції реалізовано у 2015 р. 67,37%, що свідчить про погіршення умов збуту продукції, зменшення попиту на даний вид товару. За даними управління охорони відтворення і використання водних біоресурсів та регулювання рибальства, на обласних міських ринках середня ціна на рибопродукцію зросла

Структурно-динамічний аналіз обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств сільського, лісового та рибного господарства

№ з/п	Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
						2015/2012	2015/2014	2015/2012	2015/2014
1	Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг, млн грн	161803,8	178036,2	264310,0	400196,6	238392,8	-161804	147,33	151,41
	у % до підсумку	95,6	96,1	96,9	97,0	1,4	-95,6	1,46	100,10
2	Лісове господарство та лісозаготівлі, млн грн	6371,9	6665,7	8039,4	11390,8	5018,9	3351,4	78,77	141,69
	у % до підсумку	3,8	3,6	2,9	2,8	-1	-0,1	-26,32	96,55
3	Рибне господарство, млн грн	1061,0	609,2	455,4	885,6	-175,4	430,2	-16,53	194,47
	у % до підсумку	0,6	0,3	0,2	0,2	-0,4	0	-66,67	100,00

Джерело: складено за [2; 4].

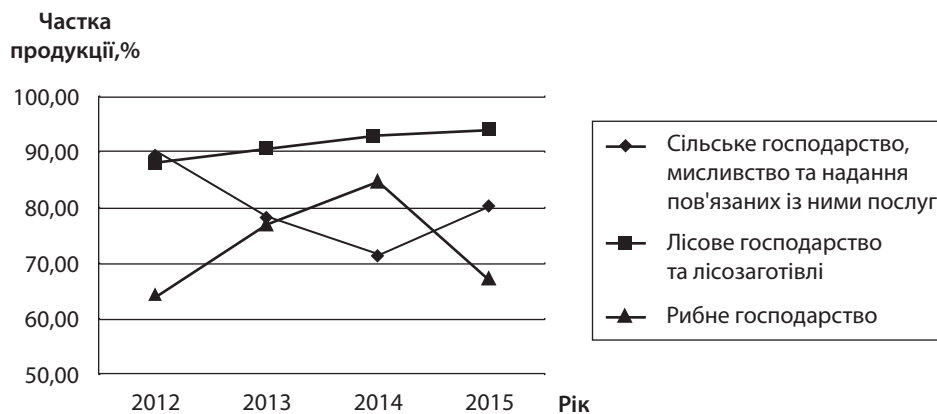

Рис. 2. Аналіз динаміки частки реалізованої продукції від виробленої

на 55,5%, переважно на імпортовану (сардина, горбуша, оселедець). А на вітчизняну рибопродукцію (короп, карась, товстолоб, лящ, пелінгас) зростання цін становило 40–50% [6].

Така цінова політика спонукає вітчизняних підприємців шукати шляхи покращення характеристик своєї продукції, адже імпортована продукція не завжди якісна, хоча і може бути доступнішою для споживача. На нашу думку, доцільно впроваджувати еко-маркування на вітчизняну продукцію, виготовлену в екологічно чистих умовах з дотриманням ветеринарно-санітарних норм. Це дасть можливість споживачеві зрозуміти причини встановлення вищої ціни на дану продукцію в порівнянні з відповідним товаром за нижчої ціни та гіршої якості.

Особливо високим попитом на ринку користується продукція лісового господарства та лісозаготівлі. Так, реалізована продукція протягом досліджуваного періоду становить 87–95% від виробленої та має щорічну тенденцію до зростання (табл. 2).

У цілому по країні з кожним роком спостерігається падіння експорту в грошовому еквіваленті, проте частка продукції сільського, лісового та рибного госпо-

дарств у загальній структурі товарів, що реалізуються, з кожним роком зростає і у 2015 р. становила 33,37% (у 2010 р. цей показник становив лише 16,33%). Падіння експорту в грошовому еквіваленті перш за все пов'язане зі зміною курсу гривні до долара.

В імпорті найбільшу питому вагу серед товарів сільського, лісового та рибного господарств займають риба та ракоподібні. Так, у 2015 р. імпорт перевищує експорт у 22 рази. Імпорт маси з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів перевищує експорт у 2015 р. на 42,3% проти 56,6% у 2010 р. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2015 р. склав 1,02 (у 2010 р. – 0,84), що відбулося вперше за досліджуваний період [7].

Україна, що розвивається, переважає внутрішнє споживання продукції, тоді як економічно розвинуті країни є найбільшими експортерами та водночас найбільшими імпортерами сільськогосподарських товарів. Тому Україна має всі можливості для розширення зовнішніх ринків збуту своєї продукції. Цього можна досягти тільки інтенсивним шляхом, за рахунок покращення якісних показників, а саме: урожайності,

Таблиця 2

Товарна структура експорту та імпорту продукції сільського, лісового та рибного господарства, млн дол. США

№ з/п	Показник	Експорт										Імпорт													
		Рік										Рік													
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015						
1	У цілому товарів	50744,3	67594,1	67779,8	62305,9	53901,7	38127,1	60352,0	81040,5	83135,4	75834,6	54428,7	37516,4	8285,9	10954,2	15464,7	14695	14612,6	12724,8	5401,1	5561,9	6919,6	7584,4	5342	3045,9
2	Сумарно товарів, що можна віднести до сільського, лісового та рибного господарства	770,8	935,0	959,2	1083,1	1041,5	823,4	1216,7	1008,3	1681,3	1850,4	1124,1	548,2	20,7	19,5	18,0	20,3	27,4	13,0	54,6	480,1	659,7	831,0	594,9	291,1
3	Живі тварини, продукти тваринного походження	3949,9	5514,5	9173,1	8849,1	87361,1	7971,5	1526,9	1774,3	2366,1	2607,6	2031,6	1146,2	2605,0	3380,8	4184,6	3497,4	3822,0	3299,8	451,6	468,6	406,2	403,3	301,7	182,3
4	Жири та олії рослинного та тваринного походження	827,9	1077,6	1059,8	1143,7	1262,6	1107,2	331,1	381,4	358,0	404,1	294,5	148,2	827,9	1077,6	1059,8	1143,7	1262,6	1107,2	331,1	381,4	358,0	404,1	294,5	148,2
5	Деревина та вироби з деревини	939,5	1104,4	1129,8	1245,1	985,6	617,1	1659,9	1830,6	1806,3	1892,1	1289,7	878,1	939,5	1104,4	1129,8	1245,1	985,6	617,1	1659,9	1830,6	1806,3	1892,1	1289,7	878,1
6	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	16,33	16,21	22,82	23,59	27,11	33,37	8,95	6,86	8,32	10,00	9,81	8,12	16,33	16,21	22,82	23,59	27,11	33,37	8,95	6,86	8,32	10,00	9,81	8,12
7	Питома вага товарів сільської, лісової та рибної продукції в загальній структурі експорту/імпорту																								

Джерело: складено [7].

продуктивності тварин, підвищенням рибопродуктивності та збільшенням лісистості [8].

Слід відзначити, що за досліджуваний період, починаючи з 2013 р., підприємства України працюють збитково в більшості галузей, причому тенденція тягнє до спаду подальших можливостей економічного розвитку, адже, маючи збитки, підприємства обмежені щодо інвестицій в нові продукти, дослідження і розробки [9]. Протягом всього аналізованого періоду найбільший рівень рентабельності підприємницької діяльності за видами економічної діяльності України характерний для сільського, лісового та рибного господарств (табл. 3). Так, у 2015 р. цей показник становить 29,5%, хоча ще у 2014 р. був на рівні лише 8,95% (рис. 3). Таким чином, у 2015 р. з кожної вкладеної гривні підприємство даного сектора отримує 29,5 копійок прибутку.

У динаміці рентабельності рибогосподарських підприємств лише у 2015 р. відмічаються позитивні результати, тобто рентабельність їх діяльності становить 8,7%. Проте ще у 2014 р. результати діяльності були менш втішні, рентабельність складала -25,3%. Суттєве зростання рентабельності рибогосподарських підприємств було досягнуто завдяки низці причин, зокрема, налагодженій співпраці Кабінету Міністрів України, Мінагрополітики та Держрибагенства, якими було розроблено та прийнято 12 постанов, 1 розпорядження та 5 наказів, спрямованих на забезпечення ведення рибогосподарського бізнесу на прозорих умовах.

Рентабельність сільгоспвиробництва перебуває на високому рівні. Зростанню прибутковості виробництва сільськогосподарських культур сприяла насамперед девальвація гривні, адже, навіть попри падіння експортних цін, аграрії отримували в два-три рази більшу виручку, ніж рік тому. За рахунок циклічності виробництва сільське господарство отримало найбільші вигоди від падіння курсу гривні. Звісно, в наступні періоди рентабельність зменшиться, адже частина отриманого прибутку піде на закупівлю засобів та сировини, які також зросли в ціні [10].

В умовах різкого стрибка вартості валюти, подорожчання банківських кредитів, зростання цін на мінеральні добрива, енергетичні ресурси витрати на виробництво теж зростають. Збільшення собівартості усіх видів сільгосппродукції неминуче призведе до зниження рентабельності сільгоспвиробництва, до зростання цін реалізації усіх видів продукції. А оскільки зростання цін не в змозі компенсувати зростання витрат, то доходи аграріїв, сільгоспвиробників та аквакультурників також впадуть [9, с. 226]. У цій ситуації невеликі підприємства змушені будуть зменшувати посівні площі, падіння попиту на продукцію тваринництва призведе до зменшення поголів'я худоби, дешева імпортна продукція рибництва створить конкуренцію вітчизняній продукції, яка втрачає попит на ринку, тому підприємці змушені зменшувати площі зариблення та обсяги вирощування риби.

Головною метою економіки сьогодні є зупинення спаду та інтенсивне нарощування обсягів виробництва

Таблиця 3

Динаміка показників рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарства

Вид економічної діяльності	Рік						Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/2010	2015/2014	2015/2010	2015/2014
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	17,4	19,3	16,3	8,3	9,2	30,4	13	21,2	174,7	330,43
Лісове господарство та лісозаготівлі	0,3	1,3	1,4	1,5	2,8	7,5	7,2	4,7	2500	267,86
Рибне господарство	-11,0	-2,2	-2,4	-5,5	-25,3	8,7	19,7	34	-79,00	-34,30

Джерело: складено за [1; 2].

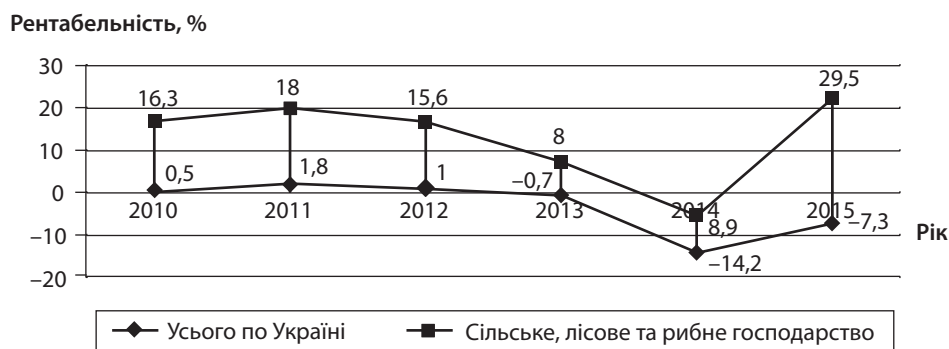

Рис. 3. Динаміка показників рентабельності підприємств України та сільського, лісового та рибного господарства

цтва, гарантування продовольчої безпеки держави, досягнення національних норм споживання продуктів харчування на душу населення та завойовування зовнішніх ринків. Тим більше, що Україна має два основні ресурси виробництва конкурентоздатної, експортоорієнтованої продукції сільського господарства: родючі ґрунти (землю) та людей, які можуть ефективно працювати.

ВИСНОВКИ

Аналіз діяльності підприємств, що використовують екосистеми, а саме: підприємства сільського, лісового та рибного господарств показує, що протягом досліджуваного періоду відбувається значне їх зменшення. Виробництво та реалізація продукції свідчать про суттєве зростання обсягів виробленої (на 51,2%) і реалізованої (на 69,42%) продукції підприємств у 2015 р. порівняно з 2014 р., проте таких позитивних показників не спостерігалося за весь досліджуваний період (2010–2015 рр.).

Крім того, відмітимо, що особливо високим попитом на ринку користується продукція лісового господарства та лісозаготівлі, де реалізована продукція протягом досліджуваного періоду становить 87–95% від загального обсягу виробленої продукції. Вперше за досліджуваний період у 2015 р. коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 1,02 (у 2010 р. – 0,84).

Слід відзначити, що за досліджуваний період, починаючи з 2013 р., підприємства України спрацьовують збитково в більшості галузей економіки. Винятком є сільське, лісове та рибне господарство, адже рентабельність їх діяльності у 2015 р. становить 29,65%. Саме тому великі надії можна покладати на те, що ефективна практика ведення відповідального екосистемного підприємства за рекомендаціями ФАО ООН дасть суттєві результати і ефективність роботи підприємств покращиться до світового рівня. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шандова Н. В. Сучасні проблеми розвитку підприємства в Україні. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/935/>
2. Діяльність суб'єктів господарювання за 2015 рік: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 484 с.
3. Крачок Л. І. Новітні технології у сільському господарстві: проблеми і перспективи впровадження. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 224–231.
4. Діяльність суб'єктів господарювання за 2014 рік: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 465 с.
5. Статистичний щорічник України за 2015 рік/за ред. І. М. Жук. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 575 с.
6. Аналітична довідка про діяльність роботи Державного агентства рибного господарства України за 2015 рік.
7. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. С. 102.
8. Кравченко О. М. Порівняльна характеристика сільського господарства України та провідних країн світу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Сер.: Економічні науки. 2013. № 1 (2). С. 150–159.

9. Соляник Л. Г. Прийтенко Н. І. Фінансові важелі управління прибутком аграрних підприємств. *Економічний простір*. 2016. № 109. С. 221–233.

10. Григораш Т. Ф. Оцінювання рентабельності власного капіталу підприємств України за видами економічної діяльності. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4793>

REFERENCES

Analitychna dovidka pro diialnist roboty Derzhavnoho ahentstva rybnoho hospodarstva Ukrainy za 2015 rik [Analytical report on the activities of the State Agency of fisheries of Ukraine for 2015].

Diialnist subiektiv hospodariuvannia za 2015 rik [The activities of business entities in 2015]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.

Diialnist subiektiv hospodariuvannia za 2014 rik [The activity of the economic entities for 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Hryhorash, T. F. "Otsiniuvannia rentabelnosti vlasnoho kapitalu pidpriemstv Ukrainy za vydamy ekonomichnoi diialnosti" [The assessment of profitability of own capital of Ukrainian enterprises by kinds of economic activities]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4793>

Kravchenko, O. M. "Porivnialna kharakterystyka silskoho hospodarstva Ukrainy ta providnykh krain svitu" [Comparative characteristics of agriculture of Ukraine and leading countries of the world]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*. Serii: Ekonomichni nauky, no. 1 (2) (2013): 150-159.

Krachok, L. I. "Novitni tekhnolohii u silskomu hospodarstvi: problemy i perspektyvy vprovadzhennia" [The latest technology in agriculture: problems and prospects of implementation]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 3 (2013): 224-231.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.

Soliannyk, L. H. Pryitenko N. I. "Finansovi vazheli upravlinnia prybutkom ahrarykh pidpriemstv" [Financial levers of the profit of agricultural enterprises]. *Ekonomichni prostir*, no. 109 (2016): 221-233.

Shandova, N. V. "Suchasni problemy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini" [Modern problems of development of entrepreneurship in Ukraine]. <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/935/>

Zovnishnia torhivlia Ukrainy [External trade of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016.